

nærvær trods fravær, med disciplenes oplevelse på Emmausturen, hvor de i vandringsmanden var sammen med Jesus, set og dog uset. Opbygget af sin påvisning af det Gregorianske begrebs udbredelse i de to nævnte genrer, vender G. i kap. III og IV tilbage til det latinske og det engelske drama og tolker nu den før uforståelige kombination som udsprunget af den gregorianske pilgrimstanke. Disse spils hensigt har været »doing the pilgrim«, og hele menigheden har aktivt været med på Emmausfærden og dermed levet sig gennem en pilgrimsgang.

Ingen kan betvivle den nære sammenhæng mellem de analyserede genrers begrebsverden og formelsprog, og Gardiners bog er endnu en bekræftelse heraf. Han er klart inspireret af Jean Leclercq's fine værk »The Love of Learning and the Desire for God« og refererer da også flittigt hertil. På det fremlagte grundlag synes Gardiners påvisning overbevisende, men han har skåret sit undersøgelsesfelt lidt vel skarpt ud. Hvad med andre påskespil? Mon liturgien er så uvedkommende som G. vil gøre den til? Læsningen tynges af skiftevis for få og for mange citater, men den er dog anbefalelsesværdig for dem der finder en undersøgelse af et tema på tværs af genrene spændende.

Nanna Damsholt

Lars-Olof Larsson: Det medeltida Varend. Studier i det småländska gränslandets historia fram till 1500-talets mitt. Växjö (1964) 1975. Kronobergsboken 1974-75. Utg. av Kronobergs läns hembygdsförbund. XII+527 s.

I 1964 erhvervede Lars-Olof Larsson doktorgraden på sin bog om det middelalderlige Varend. Bogen har længe været udsolgt, men er nu blevet genoptrykt. I den nye udgave er det tyske resumé udeladt, men til gengæld er bogen blevet forsynet med et fyldigt sagregister. I en række vel-disponerede kapitler gennemgås den politiske, kirkelige, agrare og bebyggelseshistoriske udvikling i dette smålandske grænseområde fra den ældste middelalder frem til midten af det 16. århundrede. Hovedsigtet med bogen er naturligvis en beskrivelse og diskussion af udviklingen i Varend, men bogen rækker dog videre, idet det på overbevisende måde er lykkedes for Larsson at sætte den lokale udvikling ind i et rigshistorisk perspektiv. I denne forbindelse kan to kapitler fremhæves. I kapitlet om de ældste kirkelige forhold hævder forfatteren, at kristningen af Varend og organisationen af Växjö stift er sket fra Sverige, hvorimod stiftet ikke – som ofte hævdet – har stået i et direkte afhængighedsforhold til den danske kirke. Videre bør nævnes den særdeles grundige redegørelse for årsagerne til og forløbet af Dackefejden. I slutningen af bogen behandles i et gods- og slægthistorisk afsnit Växjö-kirkens og adelens godsbesiddelser, idet der gives en redegørelse for 21 adelsslægter, der enten stammer fra eller har haft en stærk tilknytning til Varend, og endelig anføres som bilag oplysninger om de middelalderlige sædegårde i området.

Per Raslow

Clara Nevéus: Trälarna i landskapslagarnas samhälle, Danmark och Sverige. *Studia historica Upsaliensia* 58, Uppsala 1974. 209 s.

Slaveriet i Sverige står, som naturligt er, i forgrunden ved nærværende arbejde. Det er bl. a. en naturlig ting, fordi slaveriet er fyldigt omtalt i svenske kilder, såsom i mange sene diplomater. Det danske stof er medtaget,¹ mens det norske og islandske er forbigået.

¹ S. 14 hedder det, at Schlyters gamle udgave af 1859 er den eneste videnskabelige edition af den skånske stadsret, d.v.s. birkeretten. Her er glemt Danmarks gamle Købstadlovgivning bind IV (Skaane, Bornholm, Halland og Bleking) og V (Almindelige stadsretter m.v. bl. a. med skånsk stof) ved Erik Kroman, København 1961. Birkeretten er trykt IV, s. 3-23.

Dog er en del norsk lovstof benyttet som sammenligningsmateriale. Bogen giver noget af et omrids af de nordiske slaveretsystemer. Det islandske materiale er ret magert – bortset fra den sene og, hvad sociale forhold angår, upålidelige sagalitteratur. Fra finsk område findes knapt nok kilder til emnet. Et enkelt relevant kildested fortæller, at der i Sverige i 1310 fandtes en slave ved navn *Karelus*. Nevés antager, at det er en kareler fanget under »korstogene« i 1290'erne, altså et tilfælde af krigsslaveri (s. 137).

Fremstillingen er bred, men måske netop derved såre nyttig for mange, f. eks. ved dateringeme af de svenske og danske love. I parentes skal det blot bemærkes, at den gotlandske lov, Gutalagen, bør fastholdes efter den ældre datering hos C. J. Schlyter til slutningen af 1200-tallet. Ake Holmbäcks placering af de ældste dele til omkring 1220 kan ikke være rigtig.² – Lovene bearbejdes i henhold til et fast skema efter: Funktion – Kategorier – Rekruttering – Socialt – Strafferetligt – Civilretligt og tidligere slaver. Endelig følger sammenfatninger for hver lov eller lovkompleks. Gennemgangen af lovteksterne er hovedsagelig refererende, dog med en del kommenterende bemærkninger og med markering af kritiske standpunkter. Her og der påpeges ulogiske ræsonnementer i lovteksterne.

Ny betegnelse er anvendt såsom husslaver (husträlar) og straffeslaver (straffrälar). Husslave er uheldigt her, da det dækker to vidt forskellige funktioner, husarbejde og markarbejde. Det sidste må dog have været langt det mest opslidende, som det står fast ved slaveriet i antikken og senerehen.³ Husslave er også uheldigt, fordi det nøje svarer til det latinske *vernaculus*, den i herrens hus fødte slave. *Vernaculus* har været kendt i Sverige. I 1292 modstilles det *empticius*, købeslave (s. 189). – Hvis man går ud fra herkomsten, måtte man tale om fødselsslaveri, straffeslaveri og købsslaveri – samt krigsslaveri og gældsslaveri. Specielt svensk er gävträldom, en slags alderdomsslaveri, der udgør en vis parallel til den danske fledførelse (sv. flatföring).

Nevés følger næsten alle vegne Holmbäck og Wessén (samt Kroman-Iuul) i deres oversættelser af lovene og dertil Gösta Hasselberg i dennes vigtige studie over afviklingen af det svenske slaveri – desværre trykt *in loco obscuro*.⁴ På egen bane er hun ved gennemgangen af diplommateriale, et udmærket og givende kapitel. 29 testamenter er bevaret fra tiden 1259–1310. De giver konkrete eksempler på slaveri i mange svenske retskredse (lagsagor). En kirkens mand med titel af provst har indtil 1275 ejet en slavinde og hendes spædbarn. Flere kvinder har iøvrigt selv været slaveejere. Blandt de frigivne nævnes en tømrer og to bryder. En slave havde opsigts med den svenske konges sovekammer, siger Saxo for tiden omved 1156. Hvis forf. havde kendt og medtaget dette kildested, kunne det have været interessant at vurdere hendes kildekritiske holdning til Saxo.⁵

Fra dansk område findes et indskud i et kongeligt mandat, som er relevant i denne henseende.⁶ To brødre har tvunget en fri kvinde til at blive slavinde. Forf. siger, at man kun deraf kan drage den slutning, at slaveri eksisterede i Halland (s. 51, nu er teksten trykt som *Diplomatarium Danicum* 1. r. 3,1, 1976, nr. 66 og dateret »omkring 1177«).

² Jævnfør Slaveriet i Norden set mod international baggrund, Foredrag og forhandlinger ved det nordiske historikermøde i København 1971, trykt 1974, s. 305 med n. 37. Det af Holmbäck påberåbte diplom fra den danske ærkebisp fra »1220–23« er en forfalskning, se *Diplomatarium Danicum* 1. r. 5, Kbh. 1958, s. 145. Jeg agter at udgive det med kommentar i tillægget til det kommende bind 7 (1238–49), der skal afslutte diplomatariets 1. række.

³ Jfr. Slaveriet i Norden, s. 313 samt n. 132.

⁴ Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift V:3, Skara 1944.

⁵ Jfr. Saxo som kilde til et par centrale institutioner i samtiden (d.v.s. slaveriet og hirden). *Saxostudier*, Kbh. 1975, s. 178.

⁶ Kvinde og Slave, Kbh. 1971, s. 174.

Man kan også slutte om brug af selvtægt i dette tilfælde. Måske har brødrene kidnappet pigen ved selvpantning, som 'nam', fordi hendes brødre var i gæld til dem. Dette sidste siger mandatet. Teksten røber noget om den vilkårlighed, som slaveriet kunne medføre, også for de frie.

Forf.s stilling er forsøgsvis neutral eller objektivistisk. Mærkeligt er, at »proletariat« ikke bruges om slaverne, men kun om de frigivne (s. 53, 67, 156 og 167). Et enkelt sted, slipper ordet »hjeteløs« dog igennem. Det er om festmennesker, der færdes med fiol og tromme. De skal piskes på tinge (s. 167). En objektivistisk indstilling og stil kan godt være vildledende. Den kan betyde, at tvivlstilfælde tolkes til favor for det da eksisterende slavesystem, se nedenfor om steningen af tyvagtige piger. Nok så interessant er forf.s tvivl om, hvorvidt slaveri eller et fattigt liv i frihed var bedst (s. 180). I og for sig er tvivlen velbegrundet, set ud fra et dybere kendskab til slaveforhold rundt om i verden.⁷ Dog siger et svensk testamente fra 1272 tingene lige ud. En kvinde gives fri *actenus iugo seruitutis pressa* (s. 184). Hun befries for dette »tryk af slaveriets åg« for at bruge slaveherrens egne ord. De er ikke anakronistisk omstøbt og må tilsigte en klar forbedring i juridisk henseende. Men når man så ser, at hun har fire børn og endnu er ung nok til at få flere børn, må man spørge: hvad med hendes forsørgerproblemer som frigiven? Det er et eksempel på berettigelsen af forf.s ovennævnte tvivl.

Magnus Birgersson bestemte om kvindelige kleptomaner, at de kunne gøres til slaver – eller stenes. Det var ny ret fra et af årene 1275–90. Forf. ved ikke rigtigt, hvad hun skal stille op med det (s. 91). Så vælger hun at følge en forgænger, der bortforklarer det hele: der har nok ligget en form for formildelse bagved (s. 165).

Afviklingen af slaveriet i Sverige står fast med år 1335. I det år fødtes den sidste generation af slaver. Ved afskaffelsen henviser forf. til kirken og økonomien, d.v.s. til ideologiske og praktiske bevæggrunde. En tredje faktor må bestemt tages med: slavernes eget ønske om at afkaste det rådne system, selv om kilderne fortier de underkuedes meninger. Forf. er ikke gået ind på det meget spændende spørgsmål, hvorfor slaveriet bevares så længe i Sverige, mens det afskaffes noget eller meget før andre steder.⁸ Nu har vi bogen om det svenske slaveri, og så ikke et ord om dette vitale spørgsmål, som dog giver tone til den svenske middelalder.

Afslutningsvis føres linjen frem til de frie ejendomsløse i henhold til svensk middelalderlig ret. På tretten sider gives et rids af tjenestefolks stilling under slaveriet og i århundrederne efter dets afvikling. Jeg er lige ved at finde disse sider de bedste i bogen. Udmærket er også bilaget med alle latinske sætninger fra danske og svenske diplomater, som omhandler slaveriet, fulgt af behørig oversættelse. Hvad der savnes mest, er en større horisont. Det romerske slaveri har i hvert fald været en ikke ubekendt størrelse for de romerretskyndige i middelalderens Sverige. De måtte jo kunne tolke *Corpus juris civilis*. I forordet til Upplandslagen af 1296 nævnes romerretten side om side med den kanoniske ret, men i den foreliggende bog savnes et lignende udsyn. – Der er dog ingen tvivl om, at bogen er både solid, sober og sikker,⁹ omend ikke overraskende i sine resultater.

Niels Skyum-Nielsen

⁷ Slaveriet i Norden (se note 2), s. 314.

⁸ Sst., s. 314–15.

⁹ Af småfejl kan påpeges, at jernbyrden ikke afskaffedes i Danmark ved en pavelig forordning af 1215 (s. 42 n. 8 og s. 16). Innocens 3. og verdenskirkemødet forbød gejstliges medvirken ved jernbyrd. Den danske ærkebisp var uden tvivl til stede ved kirkemødet, der begyndte 1. november 1215. Han kan tidligst være kommet hjem i maj-juni 1216 (Dipl. Danicum 1. r. 5 nr. 59). Jernbyrdsforordningen for Skåne udstedtes af kongen efter lange overvejelser, som det fremhæves to gange i teksten. Den kan tidligst være fra 1216, og teoretisk er